

Analyzing the Meaning of Administrative Corruption Among Executive Elites: Causes, Consequences, and Solutions

Ezzatollah Mirzai

Ph.D. in Cultural Sociology and Assistant Professor in the Department of Cooperation and Social Welfare of Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. (corresponding author)

Email: e.mirzaei@atu.ac.ir

 0009-0002-0678-0485

Elham Keshavarz Moghadam

PhD in International Relations of Allameh Tabatabai University and lecturer, Tehran, Iran.

Email: elham_keshavarz4117@yahoo.com

 0009-0005-1642-7281

Abstract

The public's mentality regarding the level of corruption in Iran is expanding, and there is a clear difference between people's perceptions and what is happening in society. Therefore, the current research was conducted with the aim of analyzing the meaning of administrative corruption from the perspective of the executive elites and those involved in dealing with corruption, with a qualitative approach based on data-oriented theorizing, and by using the in-depth interview technique with 15 general managers of the inspection and supervision of the country's executive bodies. 13 men and 2 women were interviewed. The results of selective coding showed that the core category is the spread of the mentality of corruption and political instability in society, which is influenced by causal conditions (number of revelations; lack of circulation of elites; lack of rule of law; media, satellite, and social networks) and affects the construction of the mentality of corruption and political instability in society, which results in provoking public anger toward injustice and the spread of rent; lack of society's cooperation with the government; turning the supporters of the Islamic Republic into protesters; Frustration of the police department due to the corruption of some officials; spread of civil disorder in administrative spaces; demand for authoritarianism and its historical revision; belief of society toward the concept of blockage and change; desperation to improve the situation in the future; institutional mistrust in the government structure have led to the spread of corruption, which has jeopardized the country's political stability. Based on this, it is suggested that two solutions in the form of promoting political trust and promoting political satisfaction in order to reduce or prevent the development of the mentality of corruption and political instability in society are suggested.

Keywords: administrative corruption, meaning analysis of corruption, mentality of corruption, political stability, Iran.

معناکاوای فساد اداری از دیدگاه نخبگان اجرایی: علل، پیامدها و راهکارها

عزت اله میرزایی

دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی و استادیار گروه تعاون و رفاه اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
(نویسنده مسئول).

Email: e.mirzaei@atu.ac.ir

 0009-0002-0678-0485

الهام کشاورز مقدم

دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی و مدرس دانشگاه، تهران، ایران.

Email: elham_keshavarz4117@yahoo.com

 0009-0005-1642-7281

چکیده

ذهنیت عمومی در ارتباط با سطح فساد در ایران در حال گسترش است و میان تصور مردم و آنچه در صحنه جامعه رخ می‌دهد تفاوت آشکاری وجود دارد. از این رو، پژوهش حاضر با هدف معناکاوای فساد اداری از دیدگاه نخبگان اجرایی و دست‌اندرکاران برخورد با فساد انجام شد و با رویکردی کیفی و مبتنی بر نظریه پرداززی داده‌محور ضمن به‌کارگیری تکنیک مصاحبه عمیق با ۱۵ نفر از مدیران کل بازرسی و نظارت دستگاه‌های اجرایی کشور (۱۳ مرد و ۲ زن) مصاحبه شد. یافته‌های مربوط به کدگذاری گزینشی نشان داد که مقوله هسته، گسترش ذهنیت فساد و بی‌ثباتی سیاسی در جامعه است که شرایط علی (تعدد افشاگری‌ها؛ عدم گردش نخبگان؛ عدم حاکمیت قانون؛ رسانه‌ها، ماهواره و شبکه‌های اجتماعی) بر بساخت ذهنیت فساد و بی‌ثباتی سیاسی در جامعه تأثیر می‌گذارد که حاصل آن برانگیختن خشم عمومی نسبت به بی‌عدالتی و گسترش رانت؛ عدم همراهی جامعه با حاکمیت؛ تبدیل حامیان جمهوری اسلامی به سوژه معترض؛ سرخوردگی دستگاه انتظامی به سبب فساد برخی مسئولین؛ گسترش بدفرمانی مدنی در فضاهای اداری؛ مطالبه اقتدارگرایی و بازخوانی تاریخی آن؛ باورپذیری جامعه نسبت به انگاره انسداد و تغییر؛ ناامیدی نسبت به بهبود وضعیت در آینده و بی‌اعتمادی نهادی به ساختار حکومت به سبب گسترش فساد بوده که ثبات سیاسی کشور را مورد مخاطره قرار داده است. بر این اساس پیشنهاد می‌شود که دو راهکار در قالب «ارتقای اعتماد سیاسی» و «ارتقای رضایتمندی سیاسی» در راستای کاستن و یا جلوگیری از بساخت ذهنیت فساد و بی‌ثباتی سیاسی در جامعه مد نظر قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: فساد اداری، معناکاوای فساد، ذهنیت فساد، ثبات سیاسی، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

«فساد»^۱ مسئله‌ای است که در تمامی ادوار گریبان‌گیر سازمان‌ها و حکومت‌ها بوده و یکی از دغدغه‌های مهم کشورهای در حال توسعه است تا به موازات توسعه دیوانسالاری و از طریق سازوکارهای کارآمد، از گسترش فساد جلوگیری نمایند (نیک‌پور و دیگران، ۱۳۹۵، ص. ۹۴). همین گستردگی در دامنه و اشکال آن موجب شده است که همواره ثبات سیاسی، منافع عمومی و برنامه‌ریزی‌های راهبردی و سیاستی حکومت‌ها را تهدید نماید (Basdevant & Fazekas, 2023, p. 27).

عده‌ای از پژوهشگران حوزه سیاست‌گذاری اجتماعی، برخی از ابعاد مشترک در تعریف فساد اداری را شامل مواردی چون نقض هنجارهای اجتماعی (Basdevant & Fazekas, 2023, p. 28)، سوءاستفاده از قدرت (Fernandes & Jancova, 2023, p. 16) و مخفی‌کاری (Danon & Julien-Steffens, 2023, p. 39) دانسته‌اند. در این زمینه «رابل و کولمن»^۲ (۲۰۰۸) معتقدند که فساد اداری به‌مثابه نوعی رفتار انحرافی قلمداد می‌گردد که اغلب به شکل استفاده نامناسب از یک مسئولیت در سیستم سازمانی به سود افراد و یا گروه‌های خاصی دیده می‌شود. این سوءاستفاده گاهاً ممکن است بین دو و یا چند نفر به‌صورت نوعی معامله شکل بگیرد که فقط طرفین معامله از آن آگاهی دارند و این توافق و همراهی افراد تا زمانی که به منافع شخصی‌شان از جانب طرف مقابل آسیبی وارد نگردد، حفظ خواهد شد (Basdevant & Fazekas, 2023, p. 36).

با این وجود، اشکال مختلف فساد اداری نظیر تبعیض و بی‌عدالتی، کلاهبرداری، اختلاس، رشوه، باج‌خواهی، سوءاستفاده از پایگاه‌های شغلی، رانت، عدم نظارت و شفافیت، عدم قوانین دقیق و روشن و ... که در بیشتر جوامع وجود دارد، باعث گردیده که همچنان بتوان به پیچیدگی و مبهم‌بودن چنین پدیده‌ای اذعان نمود که این موضوع قطعاً مواجهه‌ای طولانی‌مدت، متناسب و پایدار را می‌طلبد (Fernandes & Jancova, 2023, p. 30). سیستم اداری در کشور ایران نیز مستثنا از سایر جوامع نبوده، بلکه به‌واسطه حاکم‌بودن ارزش‌های دینی و فرهنگی، مقابله با آثار سوء این جریانات از اهمیت بیشتری برای حاکمیت برخوردار بوده، به‌نحوی که مسئولین همواره از پدیده مقابله با فساد به‌عنوان یک ابزار انتخاباتی بهره برده‌اند. بنابراین اهمیت این پدیده و گره‌خوردگی آن با مفاهیمی همچون ایجاد عدالت اجتماعی و اقتصادی و پرهیز از ایجاد شکاف طبقاتی و اقتصادی و مواردی از این دست که از جمله اهداف

1. Corruption

2. Rabl & Kuhlmann

انقلاب اسلامی بوده، بررسی این پدیده را در ساختار جمهوری اسلامی از اهمیت دوچندانی برخوردار می‌کند (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷). از این‌روست که هشدارهای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در این زمینه همواره خطاب به دولت‌های مختلف و در رأس امور کشور مطرح نظر بوده است.

پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند که یکی از مؤلفه‌هایی که به شدت متأثر از فساد اداری می‌باشد، مفهوم ثبات سیاسی است (Kuzenbayev & Pelizzo, 2023, p. 6)؛ (Bernal-Verdugo, & Guillaume, 2013, p. 48). ثبات سیاسی یکی از مهم‌ترین دغدغه دولت‌ها برای نشان دادن کارآمدی و اقتدار است. برخی پژوهش‌ها نیز نشان داده‌اند که بقا و تداوم نظام‌های سیاسی مرهون کارکرد صحیح نظام‌ها و پاسخگویی به خواسته‌ها و مطالبات مردم است (Fernandes & Jancova, 2023, p. 11)؛ (Kuzenbayev & Pelizzo, 2023, p. 7)؛ (Julien-Steffens, 2023, p. 22)؛ (Verdugo, Furceri & Guillaume, 2013). به‌عنوان مثال در مطالعه‌ای نشان داده‌شده، زمانی که توازن بین انتظارات و مطالبات مردم با اقدامات حکومت‌ها برقرار نشود و جامعه پاسخ‌درخور توجهی نسبت به خواسته‌هایش دریافت نکند، رضایت از عملکرد حکومت‌ها کاهش یافته و در صورت تداوم این وضعیت، کشورها به سوی بی‌ثباتی سوق پیدا می‌کنند. همچنین نشان داده‌شده است که موضوعات پیش‌بینی‌ناپذیر نیز با اثرگذاری منفی بر کارآمدی نظام می‌توانند شکل‌دهنده به وضعیت بی‌ثباتی و یا تشدیدکننده آن باشد. در این راستا به نظر می‌رسد یکی از مواردی که در سال‌های اخیر اثرگذاری منفی بر ذهنیت افکار عمومی جامعه داشته است، مسئله فساد و افشاگری‌های بی‌حدو حصر می‌باشد.

ازجمله عوامل مؤثر بر شکل‌گیری چنین نگرشی، اخبار متواتر پیرامون اختلاس‌های صورت‌گرفته در سیستم بانکی، حقوق و دریافت‌های نامتعارف برخی مدیران دولتی، سیطره طولانی‌مدت طیف خاصی از مدیران و سیاستمداران بر امور، بهره‌گیری از رانت در میان بخشی از فرزندان مسئولین و به‌طورکلی تصویرسازی مکرر از نمونه‌های فساد در عرصه‌های مختلف اقتصادی و عدم برخورد متناسب با بزه ارتكابی و یا عدم اطلاع‌رسانی به‌موقع و شفاف از نحوه برخورد با متخلفین به مردم است که منجر به تأثیرات نامطلوب‌شده و اعتماد عمومی را در حد بی‌سابقه‌ای تضعیف کرده است (توانگر رنجبر و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۱۶۷)؛ (زرندی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۱۷۴). تشدید این روند و برساخت رسانه‌ای شدید آن به‌ویژه در طیف اپوزیسیون داخل و خارج، این خطر را در پی دارد که جامعه با نگاه بدبینانه‌ای به همه مسئولین

و نهادهای حکومتی نگرینسته و بی‌صداقتی و فساد را به کل مسئولین و حتی فراتر از آن به ساختار سیاسی تعمیم دهد.

نکته‌ای که درباره پدیده فساد وجود دارد این است که میان آنچه افراد جامعه نسبت به امر فساد می‌اندیشند با عینیت مسئله فساد، فاصله بسیاری وجود دارد. در واقع نگاه جامعه به میزان فساد موجود بسیار بدبینانه‌تر از امر واقع است. برسازی چنین ذهنیتی توسط شبکه‌های معاند و همراه‌شدن آن با شاهد مثال‌هایی همچون پخش دادگاه‌های اختلاس‌گران و یا فرار برخی از مفسدین به خارج از کشور، جامعه را بدبین و حساس نموده است. از این‌رو، معناکاوای صحیح از این پدیده و بررسی و مذاقه در باب مسئله فساد از طریق مصاحبه عمیق با مدیران کل بازرسی و نظارت دستگاه‌های اجرایی کشور به‌عنوان پیش‌فراولان برخورد با مفاسد اداری و افرادی که می‌توانند در نحوه بر ساخت این پدیده در ذهن آحاد جامعه مؤثر باشند صورت‌گرفته، که از نوآوری‌های این پژوهش محسوب می‌گردد؛ زیرا حسب جست‌وجوی نویسندگان در پایگاه داده‌های علمی کشور، تا به حال تحقیقی که در شناسایی ادراک فساد به سه بعد (علل، پیامد، راهکار) بپردازد انجام نشده است و از این منظر پژوهش حاضر خود پیشینه‌ساز و ادبیات‌ساز پژوهش‌های آتی خواهد بود. از سویی، روش کیفی و استفاده از مصاحبه عمیق با طیفی که به لحاظ تجربه زیسته سال‌ها با مسئله فساد سروکار داشته‌اند، به انکشاف دقیق‌تر و مبتنی بر واقعیت این پدیده کمک کرده است. بنابر آنچه اشاره شد در این پژوهش تلاش شده است تا با رویکردی کیفی به شناسایی ادراک نخبگان اجرایی مبارزه از پدیده فساد و شرایط علی، نحوه بر ساخت و پیامدهای آن در جامعه پرداخته شود؛ به عبارتی، این موضوع مهم می‌باشد که با تبیین و شناسایی دقیق علل وقوع فساد، زمینه‌های پیشگیری از آن هرچه بیشتر فراهم گردد و تا حد امکان تلاش شود تا به ارائه مناسب‌ترین راهکارها در این مسیر اقدام نمود. همچنین نباید اجازه داد که مرتکبان فساد به راحتی و آزاد در جامعه بگردند و این تصور را برای مردم ایجاد کنند که هیچ‌گونه قانونی در راستای مقابله با فساد آنها وجود ندارد. در این مسیر، قانون و قانون‌گذاران مهم می‌باشند و در واقع مواجهه صحیح و مناسب با هرگونه فسادی از دل قوانین صحیح و قانون‌گذاران سالم شکل می‌گیرد و این قانون است که باید‌ها و نباید‌ها را مشخص می‌کند. پس اهمیت موضوع بیشتر از درون همین قوانین صحیح و اجراکنندگان آن استخراج می‌شود و تمرکز بر این دو مؤلفه می‌تواند وجوه مثبت و تأثیرگذاری از مبارزه با فساد را روشن نماید. که با تکیه بر آنچه ذکر شد، پاسخگویی

به سؤالات زیر مورد توجه این پژوهش بوده است: شرایط علی حاکم بر پدیده فساد اداری و پیامدهای هر یک از آنها در ذهن نخبگان اجرایی چیست؟ راهبردها و راهکارهای اصلی مبارزه با فساد اداری چیست؟ مدل مفهومی ادراک فساد در بین نخبگان اجرایی چگونه است؟

۲. پیشینه تحقیق

در مورد سابقه تجربی موضوع حاضر باید گفت که هر چند تحقیقاتی قبلاً در این زمینه نگارش شده است، اما با توجه به هدف و ماهیت تحقیق پیش‌رو، از زوایای جدیدتری به مسئله فساد اداری در ایران پرداخته خواهد شد که در قالب جدول زیر به برخی از آنها به صورت تیتروار اشاره خواهد شد:

جدول شماره (۱): پیشینه تجربی تحقیق

ردیف	عنوان	نویسنده / نویسندگان	یافته اصلی	سال
۱	تحلیل مضمون مقابله با فساد در پرتو اسناد بالادستی نظام اداری ایران	محمدی و حمیدی	تعداد ۵۲ مفهوم، ۱۸ مضمون اصلی، ۱۳ مضمون سازمان‌دهنده و ۷ مضمون فراگیر در خصوص مقابله با فساد تبیین گردید.	۱۴۰۲
۲	فهم پدیده سوت‌زنی با رویکرد فراترکیب	توانگر رنجبر، الوانی و مهرمنش	تأکید بر پنج دسته کلی عوامل سازمانی، انسانی، محیطی، ماهیت فساد و پیامدهای احتمالی به ترتیب اهمیت	۱۴۰۱
۳	ارائه مدل ساختاری عوامل پیشگیری فساد اداری	سلطانی، مختاری، تقی‌پوریان و فرخ‌سرشت	نقش عوامل فردی و سازمانی (سطح اول)، مدیریتی، فرهنگی و سیاسی (سطح دوم) و قضایی (قانونی) (سطح سه) در کنترل فساد	۱۴۰۱
۴	طراحی مدل حکمرانی مشارکت در راستای کاهش فساد اداری با رویکرد آمیخته	ژاله‌باغبادران، یعقوبی‌پور و فتحی‌زاده	شامل ابعاد پدیده محوری: حکمرانی مشارکتی؛ شرایط علی: توسعه نهادی حکمرانی مشارکتی؛ پیامدها و نتایج: کاهش فساد اداری؛ شرایط زمینه‌ای (بستر حاکم): فرهنگ مشارکتی؛ شرایط مداخله‌گر: تقویت نظام اداری و راهبردها؛ اصلاح ساختار سازمان	۱۴۰۰

ردیف	عنوان	نویسنده / نویسندگان	یافته اصلی	سال
۵	مروری بر پیش‌ران‌ها و پس‌ران‌های فساد در سازمان‌ها با استفاده از روش فراترکیب	یاراحمدی، پور عزت، کیاکجوری و تقی‌پوریانی گیلانی	پیش‌ران‌های فردی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، ساختاری، مدیریتی، نظارتی و قانونی به ترتیب بیشترین تکرارپذیری را در عوامل بروز فساد و پس‌ران‌های سیاسی، مدیریتی، ارزشی، نظارتی، قانونی و ساختاری نیز به ترتیب بیشترین تکرارپذیری را در مهار و مقابله با فساد داشته‌اند.	۱۳۹۹
۶	عوامل مؤثر بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی جمهوری اسلامی ایران	زرندی، حصارى و معدنی	در سه دسته‌بندی کلی (محیطی، درون‌سازمانی و فردی) در بعد محیطی، عامل قانونی؛ در بعد سازمانی، عامل مدیریتی؛ و در بعد فردی نیز مشارکت اخلاقی از اهمیت بیشتری نسبت به دیگر متغیرها برخوردار بوده‌اند.	۱۳۹۶
۷	بررسی تأثیر نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمان‌های دولتی ایران	نیک‌پور، سلاجقه، عرب‌پور، منظری، توکلی و پورکیانی	بین نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی و زیرمتغیرهای آن یعنی نظارت الهی، نظارت درونی، نظارت عمومی و نظارت مدیریتی با فساد اداری رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد.	۱۳۹۵
۸	پیشگیری از فساد اداری و مالی در پرتو آیین‌نامه پیشگیری و مقابله نظام‌مند و پایدار با مفاسد اقتصادی در قوه مجریه ۱۳۹۲	نیازپور	در پرتو این آیین‌نامه به پیش‌بینی تدابیر ماهوی و شکلی ناظر به پیشگیری از فساد اداری-مالی مبادرت شده است تا از میزان ارتکاب این جرم‌ها دست‌کم در پهنه دستگاه‌های اجرایی کاسته شود. همچنین از جنبه‌های ماهوی (الف) و جنبه‌های شکلی (ب) پیشگیری از فساد اداری-مالی در پرتو آیین‌نامه مذکور سخن به میان می‌آید.	۱۳۹۴

ردیف	عنوان	نویسنده / نویسندگان	یافته اصلی	سال
۹	تشدید تلاش‌های اتحادیه اروپا برای مقابله با فساد	فرناندز و جانکوا	سوءاستفاده از قدرت به‌عنوان وجه اصلی فساد در نظر گرفته شده است که بایستی به مقابله با آن پرداخت.	۲۰۲۳
۱۰	ثبات سیاسی، اعتماد به آینده و ارزش‌ها	کارنبايف و پليزو	مؤلفه فساد و گسترش آن می‌تواند بی‌ثباتی سیاسی را به دنبال داشته باشد که چنانچه این مسئله کنترل شود، ثبات نیز شکل خواهد گرفت.	۲۰۲۳
۱۱	فساد: مروری بر مسائل	دمیجان	در برخورد با انواع جرائم و آسیب‌ها و در اینجا فساد، بایستی نوعی مبارزه عینی و علنی شکل بگیرد.	۲۰۲۳
۱۲	ردیاب هزینه فساد یک ابزار آنلاین برای ارزیابی خطرات فساد در تدارکات عمومی	باسدوانت و فازکاس	نقض هنجارهای اجتماعی به‌عنوان مؤلفه‌ای مطرح‌شده که بایستی برای ارزیابی خطرات فساد در نظر گرفته شود.	۲۰۲۳
۱۳	مبارزه با فساد	دانون و استنفز	مخفی‌کاری یکی از شاخصه‌های مهم فساد می‌باشد که گسترش آن به ضعیف کردن اقتناع و جهت‌دهی به افکار عمومی منجر می‌گردد.	۲۰۲۳
۱۴	شاخص‌های ادراک فساد	مرکز شفافیت بین‌المللی	هرچند همواره همه کشورها با بحران‌هایی نظیر امنیت، محیط‌زیست، آب‌وهوا و ... مواجه بوده‌اند، اما فساد و تصورات راجع به فساد است که همیشه به‌عنوان تهدیدی برای جوامع مدنظر بوده است.	۲۰۲۳

به‌خوبی مشخص است که ماهیت تحقیق حاضر با تحقیقات پیشین کاملاً متفاوت می‌باشد؛ بدین معنا که در این تحقیق، نوعی مطالعه کیفی با تکیه بر تکنیک گراند تئوری و مصاحبه عمیق صورت خواهد گرفت که داده‌های مستخرج از آن

قادر خواهند بود تا به پرسش‌های پژوهش پاسخی مناسب و البته کاربردی ارائه نمایند. درواقع وجوه نوآوری این تحقیق را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

تبیین سه بُعد فساد اداری (شروط علی، پیامدها و راهکارهای مواجهه‌ای) به‌واسطه معنای ذهنی درگیرشوندگان در مسئله مزبور.

اگرچه شواهد پژوهشی موجود در تلاش بوده‌اند تا به علل و شاخص‌های فساد بپردازند، اما حسب جست‌وجوهای صورت‌گرفته در پایگاه‌های داخلی و خارجی، پژوهشی که هر سه بُعد علل، پیامد و راهکار را در نظر گرفته باشد، وجود نداشته و می‌توان گفت این پژوهش، خود پیشینه‌ساز پژوهش‌های بعدی قلمداد می‌گردد.

استفاده از روش گراند تئوری نیز از این حیث که مبتنی بر مصاحبه با افرادی (مدیران کل بازرسی و نظارت دستگاه‌های اجرایی کشور) شکل گرفته است نیز بر نوآوری آن افزوده است. ضمن اینکه خود محقق نیز علاوه بر مسئولیت علمی در دانشگاه، در یکی از دستگاه‌های اجرایی کشور مسئول بازرسی می‌باشد و این موضوع باعث شده است که بتوان به خروجی مناسبی از نتایج آن‌ها و درنهایت تحلیل و تجزیه آن داده‌ها نیل پیدا نمود.

۳. مبانی نظری

فساد چیست؟ چرا فساد اتفاق می‌افتد؟ چرا در برخی جوامع میزان فساد بالا و در برخی دیگر پایین می‌باشد؟ آیا فساد در همه جوامع دیده می‌شود یا خیر؟ اشکال مختلف فساد کدام‌اند؟

این‌ها پرسش‌هایی هستند که از منظر اندیشمندان و رویکردهای مختلف مورد بحث و پاسخگویی قرار گرفته و هرکدام از منظری خاص تلاش داشته‌اند تا به آن‌ها پاسخی شایسته و مناسب ارائه نمایند.

درواقع در طول سده‌های پیشین، اندیشمندان مختلف با تأکید بیشتری درصدد بررسی علل و چرایی وقوع انواع انحرافات و آسیب‌های اجتماعی برآمده‌اند و اساساً به‌دنبال پاسخ به این پرسش اساسی و مهم بوده‌اند که انسان‌ها چرا مرتکب فساد می‌شوند و به‌عبارتی، چه ویژگی‌هایی در آن‌ها دیده‌شده که آن‌ها را به ارتکاب چنین اعمالی سوق داده است؟ چنانچه برخی از این اندیشمندان با تکیه بر مطالعات و تحقیقات تجربی خویش به این نتیجه دست پیدا کردند که انسان موجودی منفعل نیست، بلکه صاحب عقل و اختیار می‌باشد و به‌همین خاطر در اعمال هرگونه رفتار از سوی وی، نباید تصمیمات و محاسبات عقلانی را نادیده انگاشت و بر همین اساس

این دسته از اندیشمندان، «نظریه انتخاب عقلانی» را مطرح و ارائه نمودند. با استناد به این نظریه باید گفت که عقلانیت به معنای محاسبه سود و زیان ارتکاب جرم می‌باشد و بر این اساس، فرد با اختیار و آگاهی کامل از سود و زیان جرم و آسیبی که قصد ارتکاب آن را دارد، دست به چنین اعمالی می‌زند (Ganti, 2023, p. 121)؛ (Cornish & Clarke, 1987, p. 78)؛ (Higgins, 2007, p. 12)؛ (Wada et al, 2012, p. 4).

الگوی نظری دیگر برای بیان مسائل و آسیب‌های اجتماعی، «فرصت‌های مشروع افتراقی» می‌باشد. از منظر مرتون، برای نیل به هدف‌های مورد قبول اجتماعی به وسایل و ابزارهای مورد قبولی نیاز است که همه افراد جامعه به آن‌ها دسترسی ندارند؛ زیرا جامعه به گونه‌ای شکل یافته است که بر اساس ساخت آن، افرادی که در طبقه پایین جامعه هستند، موقعیت و فرصت‌های کمتری برای رسیدن به اهداف و آرزوهای خود دارا هستند و چون این هدف‌ها تبدیل به آرزوهای اصلی و مهم همه افراد شده است، اگر شخصی به ابزار مشروع و صحیح دسترسی نداشته باشد، به دلیل فشاری که از طرف جامعه به وی وارد می‌شود ممکن است مجبور گردد از ابزار نامشروع استفاده نماید (Merton, 2005, p. 94)؛ (Wickert, 2022, p. 13) و این چنین به اهداف خود دست پیدا کند تا بر این اساس به دیگران نیز نشان دهد که توانایی دستیابی به چنین خواسته‌های بزرگی را دارد (احمدی، ۱۳۹۸، ص. ۶۹)؛ (سروستانی، ۱۴۰۱، ص. ۴۷).

«نظریه محرومیت نسبی» را نیز می‌توان برای انکشاف بیشتر این بحث مورد مذاقه قرار داد. جودیس بلاو و پیتر بلاو بر اساس این الگوی نظری معتقدند که وقتی در جامعه نابرابری‌هایی از لحاظ درآمد وجود داشته باشد، چنین نابرابری‌هایی می‌تواند برای برخی از افراد که دچار محرومیت شده‌اند، هم ایجاد فشار نماید و هم اینکه موجبات ارتکاب بیشتر جرم و انحراف را در آن‌ها ایجاد کند (مبارکی، ۱۳۸۳، ص. ۳۹). در واقع چنین وضعیتی زمانی شکل می‌گیرد که نوعی شکاف طبقاتی و اجتماعی میان افراد فقیر و پولدار در جامعه ایجاد گردد که ثمره این نابرابری را می‌توان در بی‌اعتمادی و کینه‌ورزی آن‌ها نسبت به ساختار اجتماعی و متعاقب آن، ارتکاب جرم (در اینجا فساد) مشاهده نمود (Cao, 2022, p. 70).

الگوی نظری مهم دیگر، «پایگاه اجتماعی- اقتصادی» می‌باشد. این الگوی نظری که بیشتر از سوی کسانی چون پارسونز و مرتون مطرح و مورد استفاده واقع شده است، بیان می‌کند که میان طبقه و پایگاه اجتماعی- اقتصادی افراد و نوع نگرش و رفتار او نوعی ارتباط قوی دیده می‌شود (ریتزر، ۱۴۰۱، ص. ۴۴). به هر روی، آن‌هایی که

جایگاه واحدی در جهان اجتماعی دارند و همچنین از ساختار، پایگاه و طبقه‌بندی یکسانی برخوردار هستند، طبیعی است که به‌احتمال زیاد از ساختمان ذهنی مشابهی نیز بهره‌مند می‌باشند (Bernard, 2023, p. 44)؛ (Piquero et.al, 2005, p. 60).

در نهایت یکی از نظریات مهم دیگر که بیشتر در تبیین جرائم سایبری کاربرد دارد، «نظریه عمومی جرم» است که توسط کسانی چون مایکل گانفردسون و تراویس هیرشی مطرح و ارائه شده است. این نظریه در واقع به این دلیل به‌عنوان عمومی معروف شده است که در بررسی و تبیین بسیاری از انحرافات و جرائم اجتماعی در همه سطوح کاربرد دارد (قائم‌فر و میرزایی، ۱۳۸۹، ص. ۸۸). مفهوم محوری این نظریه، مفهوم خودکنترلی است. بنا به اعتقاد گانفردسون و هیرشی، خودکنترلی افراد در سنین ۸ تا ۱۰ سالگی و تحت تأثیر تجارب گذشته (چه خوشایند و چه ناخوشایند) در آن‌ها نهادینه می‌گردد (Ngo & Paternoster, 2011, p. 781) که هیرشی از آن به توانایی شخصی نام می‌برد که فرد را قادر می‌سازد تا در مواجهه با انواع موقعیت‌های لذت‌بخش و وسوسه‌انگیز خویشتن‌داری نماید (Bernard, 2023, p. 6)؛ (Hirchi, 2004, p. 546).

اما آنچه در اینجا بهتر است به‌صورت خاص‌تر به‌عنوان پیشینه نظری مورد مذاقه قرارگیرد، بهره‌بردن از دو الگوی سیاسی و اقتصادی در واکاوی مسئله فساد به‌صورت خاص می‌باشد. در نظریه سیاسی، فساد نتیجه و معلول عقب‌ماندگی و عدم توسعه‌یافتگی نظام‌های سیاسی و اقتصادی می‌باشد که بستر مناسبی را در راستای بهره‌برداری و یا تخصیص لجام‌گسیخته منابع عمومی بنا به ملاحظات شخصی و یا اهداف ویژه عمومی مهیا می‌نماید (Qin & Spagnolo, 2023, p. 76)؛ (آتشک و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۳۳). بر اساس مبانی منطقی این دیدگاه، ضعف نهادهای صنفی، مدنی، نظارتی، اطلاعاتی، قضایی و همچنین احزاب و تشکل‌های سیاسی در نظارت بر فرایند تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و تعدیل سیاست‌گذاری‌های سازمان‌ها و نهادهای حکومتی از یک‌سو و اثرپذیری تام این نهادها از قدرت فائده سیاسی از سوی دیگر، امکان پایداری و سیر صعودی مفاسد اداری و سیاسی را بالاتر می‌برد. همچنین این نظریه مؤلفه‌هایی چون عدم شایسته‌گزینی، نظام ارادات‌سالاری، باندبازی و انسداد سیاسی را از عوامل کاهش سلامت اداری در نظر می‌گیرد که خود ریشه در عقب‌ماندگی نظام سیاسی دارد. اما در نظریه اقتصادی، ریشه مفاسد در ساختار اقتصادی توسعه‌نیافته دیده می‌شود. در واقع این نظریه، از اقتصاد تک‌محصولی به‌عنوان مهم‌ترین منبع فساد نام‌برده که دولت را قادر به تخصیص و توزیع خودسرانه

منابع عمومی و به عبارتی، امتیازات ویژه اقتصادی و اجتماعی می‌نماید که این اختیارات ویژه یا رانت‌ها با مهار و تحدید عملیات بازار، سهمیه‌بندی فرایند مبادلات خارجی و محوربندی بخشی از فعالیت‌های پرمفعت اقتصادی تشدید می‌گردد. همچنین بر اساس مبانی نظری دیدگاه اقتصادی، خصوصی‌سازی به بهانه عبور از اقتصاد دولتی به‌واسطه در نظر گرفته نشدن بسیاری از تمهیدات حقوقی و نظارتی مؤثر، موجب گسترش حراج اموال عمومی با قیمت‌های کاذب به رانت‌خواران می‌گردد (Qin & Spagnolo, 2023, p. 77)؛ (آتشک و همکاران، ۱۳۹۰، صص. ۳۳-۳۴).

۴. روش‌شناسی

پژوهش حاضر از حیث موضوعی، تحقیقی-تبیینی محسوب می‌گردد که به روش کیفی و مبتنی بر نظریه‌پردازی داده‌محور با تکیه بر تکنیک مصاحبه عمیق به نگارش درآمده است.

در تحقیقات کیفی، رعایت دو اصل پرهیز از آسیب‌رساندن به شرکت‌کنندگان و رضایت آگاهانه آن‌ها برای ورود به مصاحبه شرط است (فلیک، ۱۴۰۱، ص. ۲۲۱). در نظریه داده‌محور نیز واحد تحلیل شامل مفاهیمی هستند که در جریان «نمونه‌گیری هدفمند»^۱ یا نظری از افراد مورد مصاحبه به اشباع نظری رسیده‌اند. بنابراین از آنجایی که حجم نمونه در تحقیقات کیفی به شدت با سطح اشباع داده‌ها ارتباط دارد، حجم نمونه کاملاً مشخص و از پیش تعیین شده نیست. چنانچه در این تحقیق، جامعه مورد مطالعه از کلیه مدیران کل نظارت و بازرسی دستگاه‌های اجرایی کشور که در سال ۱۴۰۱ عهده‌دار چنین مسئولیتی بوده‌اند، تشکیل شده بود که پس از مصاحبه با ۱۵ نفر از این مدیران (از طریق نمونه‌گیری هدفمند و نظری) به دلیل اشباع نظری، مصاحبه‌ها به اتمام رسید. گفتنی است معیار ورود به نمونه، تمایل مدیران کل به شرکت در مصاحبه، کسب اجازه برای ثبت و ضبط محتوای مصاحبه بود. همچنین حق خروج از فرایند مصاحبه در هر زمان دلخواه و رعایت اصل محرمانگی اطلاعات شخصی و وابستگی سازمانی آن‌ها به رسمیت شناخته شد. از این پانزده نفر، ۱۳ نفر مرد و ۲ نفر زن بوده بوده‌اند که سن آن‌ها بین ۳۸ تا ۵۵ متغیر بوده است. مشخصات فردی اعضای پاسخگو در جدول زیر آمده است:

جدول شماره (۲): ویژگی‌های توصیفی پاسخگویان

کد مصاحبه‌شونده	جنسیت	سن	سطح تحصیلات
P1	مرد	۴۵	دکتر
P2	مرد	۳۸	دکتر
P3	مرد	۴۹	کارشناسی ارشد
P4	مرد	۵۲	کارشناسی ارشد
P5	زن	۴۳	دکتر
P6	مرد	۵۵	کارشناسی ارشد
P7	مرد	۴۲	دکتر
P8	مرد	۵۳	کارشناسی ارشد
P9	زن	۴۰	دکتر
P10	مرد	۴۸	دکتر
P11	مرد	۴۴	دکتر
P12	مرد	۴۵	دکتر
P13	مرد	۴۶	دکتر
P14	مرد	۵۰	دکتر
P15	مرد	۵۱	کارشناسی ارشد

پس از تبدیل محتوای مصاحبه‌ها به متن، از نرم‌افزار MAXQDA برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و مبتنی بر تکنیک تحلیل مقایسه مداوم (کوربین و اشتراوس، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۶) استفاده شد تا با بررسی دقیق مصاحبه‌ها در سه سطح کدگذاری باز، محوری و انتخابی به تحلیل متون مصاحبه‌ها پرداخته شود. همچنین برای نیل به معیار قابلیت اعتماد از دو تکنیک متعارف و مرسوم کنترل و ارزیابی از دید پاسخگویان و مقایسه‌های تحلیلی بهره برده شده است. در روش اول بر چک کردن و دقت پاسخ‌ها و در روش دوم نیز از ادبیات نظری موجود برای یکپارچگی و غنای مفهومی استفاده و تأکید شده است.

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. مقوله هسته

در این پژوهش، مقوله هسته عبارت است از گسترش ذهنیت فساد اداری و بی‌ثباتی سیاسی در جامعه. این مقوله به انتزاعی‌ترین وجه ممکن قادر است به پرسش‌های

علی، زمینه‌ای و پیامدی پاسخ‌هایی مناسب و شایسته ارائه نماید؛ اینکه چرا اصلاً فساد اداری رخ می‌دهد؟ پیامدهای آن چیست و چگونه می‌توان زمینه‌های جلوگیری از آن را فراهم نمود و یا حداقل از میزان آن کاست؟

درواقع نیل به پاسخ‌های مناسب و دقیق به این پرسش‌ها و به عبارتی، مسیر روییدن و شکوفایی پاسخ این پرسش‌ها نه از دل داده‌های ثانویه و پیشین، بلکه از دل مصاحبه با صاحب‌نظران و اساتید فن است که بیرون می‌آید. چنانچه می‌توان ادعان نمود که در بحبوحه بحران‌های اقتصادی سال‌های اخیر، انتشار اخباری مبنی بر اختلاس و فساد مالی افراد در نهادها و سازمان‌های مختلف و البته بازنمایی مکرر آن در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، در ساخت این انگاره که کشور با پدیده رانت و فساد مواجه است، مؤثر افتاد. بنابراین رسانه‌ای‌شدن فسادهای اقتصادی و اختلاس‌ها و القای عدم اطلاع‌رسانی دقیق، عدم شفافیت در روند رسیدگی‌ها به بهانه حفظ محرمانگی، عدم تناسب مجازات با بزه انتسابی، تفاوت نحوه اعمال محکومیت برخی مسئولین متخلف با متخلفین عادی و مواردی از این دست سبب گردید تا نگرش منفی نسبت به کارآیی مسئولین و اعتماد سیاسی افزایش یابد. تداوم این روند در اذهان عمومی منجر به تشدید احساس نابرابری، تبعیض و بی‌عدالتی شده است؛ به‌گونه‌ای که جامعه رغبت کمتری به مشارکت اجتماعی داشته است. با در نظرگرفتن ادراک ذهنی جامعه از فساد، ادراک عینی در محیط پیرامونی و تجربه شخصی از فساد (رشوه و ...) می‌توان دوگزاره اصلی را در مورد فضای ذهنی جامعه ایرانی نسبت به فساد مد نظر قرار داد. به‌نظر می‌رسد هر دو گزاره و درک ذهنی فساد نتیجه بی‌اعتمادی عمومی است؛ به‌طوری که مردم احساس فساد بی‌شمار از آنچه در جامعه وجود دارد، داشته باشند.

گزاره اول:

افزایش باور به رواج فساد موجب کاهش میزان مقاومت در برابر فساد، افزایش ظرفیت رفتار فاسد و شدت‌گرفتن رفتار فاسد می‌گردد. بنابراین تقویت تصور وجود فساد در جامعه می‌تواند عاملی برای واداشتن افراد در پذیرش فساد تلقی شود.

گزاره دوم:

باید پذیرفت که بخش اعظمی از آنچه در ذهنیت عمومی مردم شکل گرفته، دریافتی است که با مطالعه در عناوین مهم روزنامه‌ها و پیگیری اخبار رسانه‌ها و انتشار

خبرهایی در فضای مجازی به دست آمده، اما دامنه این تأثیرگذاری به نحوی است که ذهن و باور مردم در جامعه نسبت به پدیده مخرب فساد هر روز بسیار پررنگ‌تر و عمیق‌تر شده و همین نگاه و باور، منشأ اکثر دیدگاه‌های منفی و انتقادهای آن‌ها به حکومت و دولتمردان می‌شود.

۵-۲. تبیین وضعیت فساد در جامعه ایران

با تکیه بر داده‌های گردآوری‌شده، در مرحله کدگذاری باز، ۹۹ مفهوم استخراج گردید که در مرحله کدگذاری محوری در قالب ۱۹ مقوله محوری دسته‌بندی شده‌اند. بر این اساس، در ادامه به شرایط، مقولات و مفاهیم مربوط به علل، پیامدها و راهکارها اشاره می‌گردد.

۵-۲-۱. شرایط علی

آن دسته از وقایع و رویدادهایی را شامل می‌گردد که بر پدیده‌های خاصی تأثیرگذار هستند یا قادر هستند زمینه‌های وقوع، توسعه و یا ضعف یک پدیده را مهیا نمایند (کوربین و اشتراوس، ۱۳۹۵، ص. ۲۱۱). مقولات محوری و مفاهیم مربوط به شرایط علی ناظر بر مقوله مرکزی و اصلی (فساد اداری و بی‌ثباتی سیاسی) در جدول زیر آمده‌اند:

جدول شماره (۳): شرایط علی وقوع فساد اداری

مقولات عمده (کدگذاری محوری)	برخی از مفاهیم (کدگذاری باز)	برخی منابع
تعدد افشاگری‌ها	پدیده افشاگری	P5,P7,P10,P11
	تخریب چهره‌ها و ناامیدسازی مردم از مسئولین	P7
	به قدرت رسیدن از طریق بی‌اعتمادسازی مردم به برخی مسئولین	P10
عدم گردش نخبگان	نزاع میان نسل‌های قدیم و جدید بر سر پست‌های مدیریتی	P1
	خشونت ساختاری	P8,P9
	رانندگی و عدم شایسته‌سالاری	P4,P12

P2,P15	ابهام در برخی قوانین و وجود پیچ‌های متفاوت در آنها	عدم حاکمیت قانون	
P3	عدم نظارت دقیق و شفاف نسبت به عملکرد دستگاه بروکراسی		
P4,P13	اپوزیسیون خارج نشین و دولت‌های معاند حامی آنها	نقش ماهواره و شبکه‌های اجتماعی	
P6	سواد رسانه‌ای پایین ایرانیان		
P14	تلاش در راستای مبتذل سازی مقامات سیاسی جمهوری اسلامی		

۵-۲-۱-۱. تعدد افشاگری‌ها

بخش اصلی صحبت‌های P5,P7,P10,P11 در این باره: «به نظر می‌رسد مؤثرترین عاملی که موجب برسازگی انگاره فساد در میان ایرانیان شده، پدیده افشاگری است.» P7 معتقد بوده است که «جریان‌های سیاسی طی سال‌های اخیر برای جلب آرای مردم، روند بی‌پایانی از افشاگری‌ها را آغاز کرده‌اند و هر یک به دیگری انتساب امر فساد را می‌دهد تا پیروز رقابت‌های انتخاباتی گردد. لیکن پیامد چنین موضعی ناامیدسازی مردم از مسئولین، حس بی‌اعتمادی به نهادها و مسئولین و ... بوده است.»

۵-۲-۱-۲. عدم گردش نخبگان

در این زمینه P1 معتقد بوده است که «عدم گردش نخبگان در جامعه سبب بروز نزاع میان نسل قدیم و نسل جوان و برسازگی وجود فساد اداری گسترده شده و عدم واگذاری مناصب حکومتی توسط بخشی از نخبگان و حضور همیشگی در ارکان نظام سبب شده تا نسل جدید برای ورود به عرصه بازیگری سیاسی خود را در تقابل با نسل قدیم ببیند.»

۵-۲-۱-۳. عدم حاکمیت قانون

P5 گفته است که «ابهام در برخی قوانین و وجود پیچ‌های متفاوت در آن‌ها به همراه دانش اندک افراد جامعه نسبت به قوانین سبب شده تا دور زدن قانون و بهره‌گیری از خلأهای قانونی جهت رسیدن به اهداف و منافع فردی به وفور اتفاق بیفتد.»

۵-۲-۱-۴. نقش ماهواره و شبکه‌های اجتماعی

P13 گفته است که «با گسترش شبکه‌های اجتماعی، اپوزیسیون خارج‌نشین و دولت‌های معاند حامی آن‌ها قدرت بسیاری برای تغییر باورها و نگرش‌های جمعی ایرانیان پیدا نمودند.»

۵-۲-۲. شرایط مداخله‌گر

شرایط گسترده و عامی را در برمی‌گیرند که ممکن است یک یا چند شرط علی را تغییر داده و اثر آن را شدید، کند، فعال و یا ضعیف‌تر نماید (کوربین و اشتراوس، ۱۳۹۵، ص. ۲۱۶).

جدول شماره (۴): شرایط مداخله‌گر وقوع فساد اداری

مقولات عمده (کدگذاری محوری)	برخی از مفاهیم (کدگذاری باز)	برخی منابع
کنشگر	ضرر مالی و ورشکستگی اتفاقی	P4, P9
	بیماری و فشار اقتصادی	P3
ساختار	پایین آمدن حقوق و مزایا	P10
	تبعیض و عدم پاداش‌دهی	P6, P12, P15

در این بخش به شرایط مداخله‌گر پرداخته می‌شود؛ شرایطی که هرچند در بخش قبلی و در قالب شرایط علی مورد بحث قرار گرفتند، اما سوای از آن‌ها ممکن است عواملی رخ دهد که افراد و نهادها را بیشتر به سمت فساد ترغیب نماید. این عوامل در دو سطح کلی کنشگر (فردی) و ساختار (جمعی و نهادی) می‌توانند دیده شوند. این‌ها در واقع مؤلفه‌هایی را شامل می‌گردند که به‌صورت اتفاقی و ناگهانی رخ می‌دهند و ممکن است وسوسه‌های روی آوردن به فساد را بین مسئولین افزایش دهد. مثلاً P4 معتقد بوده است «گاهی اوقات که فرد از حیث مالی دچار ضرر و ورشکستگی در زندگی شخصی خود می‌گردد، برای جبران مافات درصدد روی آوردن

به فساد اداری برمی‌آید. P10 گفته است «اگر حقوق و مزایای یک فرد در محیط اداری پایین بیاید، آن فرد هرچه بیشتر به فساد ترغیب می‌گردد.»

۳-۲-۵. شرایط زمینه‌ای

مجموعه‌ای از شرایط و عوامل ثابت را در نظر می‌گیرد که در زمان و مکان خاصی و منطبق با شرایط ویژه‌ای قادر خواهند بود تا بر روی مسئله یا پدیده‌ای تأثیرگذار باشند (کوربین و اشتراوس، ۱۳۹۵، ص. ۲۲۷).

جدول شماره (۵): شرایط زمینه‌ای وقوع فساد اداری

شرایط زمینه‌ای	مقولات عمده (کدگذاری محوری)	برخی از مفاهیم (کدگذاری باز)	برخی منابع
	جنسیت	مرد و زن	P5, P9
	پایگاه اجتماعی - اقتصادی	پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالا و پایین	P6, P13

در مورد شرایط زمینه‌ای نیز باید گفت که جدای از هرگونه نابسامانی و ناکارآمدی نهادی در سطوح دولت و حکومت و یا در تقابل با آن، نظام کاملاً سامان‌یافته و عدالت‌آمیز، افراد به سبب ویژگی‌های زمینه‌ای خاصی که دارند، ممکن است دست به ارتکاب برخی رفتارهای انحرافی و توأم با فساد بزنند. در این تحقیق نیز طی صحبت با پاسخگویان دو مؤلفه جنسیت و پایگاه اجتماعی - اقتصادی مستخرج شده تا بر اساس آن مشخص گردد که امکان ارتکاب فساد و شاخص‌های آن از هر فردی به فرد دیگر می‌تواند متفاوت باشد. مثلاً P5 و P9 گفته‌اند «مردان بیشتر از زنان مرتکب فساد می‌شوند که این شاید به شخصیت مردانه، محکم و نترس آن‌ها برگردد.» P6 و P13 نیز گفته‌اند «به نظر می‌رسد در بین افراد با طبقات پایین، اخذ رشوه و در بین افراد با طبقات و پست‌های مدیریتی بالا، اختلاس بیشتر رخ می‌دهد.»

۴-۲-۵. پیامدها (مؤلفه‌های بی‌ثباتی سیاسی)

هرزمانی که پدیده یا مسئله‌ای رخ دهد، بدون شک باید منتظر تبعات و پیامدهای آن نیز بود. به عبارتی، پیامد را می‌توان به‌مثابه برونداد و یا نتایج کنش‌ها و واکنش‌ها

در نظر گرفت (کوربین و اشتراوس، ۱۳۹۵، ص. ۲۳۴). در اینجا، آنچه شرایط فسادآمیزی را فراهم می‌کند، در صورت عدم کنترل می‌تواند پیامدهایی را به دنبال داشته باشد که این پیامدها از منظر طیف مزبور مصاحبه‌شونده، همان مؤلفه‌های بی‌ثباتی سیاسی تلقی می‌گردند که قادرند نظم و ثبات یک جامعه را مورد هدف قرار دهند.

جدول شماره (۶): مؤلفه‌های بی‌ثباتی سیاسی

برخی منابع	برخی از مفاهیم (کدگذاری باز)	مقولات عمده (کدگذاری محوری)	
P1,P5,P12	شعار انقلاب اسلامی و عدم تحقق آن در واقعیت	برانگیختن خشم عمومی نسبت به بی‌عدالتی و گسترش رانت	پیامدها (مؤلفه‌های بی‌ثباتی سیاسی)
P8	دریافت عمومی از احساس تبعیض		
P15	رانت‌های عجیب و غریب از سوی مسئولین		
P5,P9	عدم توزیع فرصت‌های برابر میان زنان و مردان		
P1,P13,P14	پمپاژ مداوم اخبار منفی	عدم همراهی جامعه با حاکمیت	
P1,P2,P7,P8,P9	ناامیدی نسبت به آینده		
P1,P4	ناکارکردی رسانه		
P1,P12	گسترش بی‌اعتمادی		
P1,P13,P15	فشار اقتصادی و پایین بودن سطح معیشت مردم		
P1,P14	مسئولین ناکارآمد		
P3,P11	تحریم‌های بین‌المللی و شرایط نابسامان اقتصادی	تبدیل حامیان جمهوری اسلامی به سوژه معترض	
P1,P14,P15	مشکلات اقتصادی و معیشتی	سرخوردگی دستگاه انتظامی به سبب فساد	
P2,P3,P5,P9,P10	ناکارآمدی حکومت و ایجاد حس ناامیدی	برخی مسئولین	

P4,P6	نارضایتی از توزیع منابع و ناامیدی از ارتقای شغلی	گسترش بدفرمانی مدنی
P9,P10	ایجاد ذهنیت منفی نسبت به مسئولان	در فضاهای اداری
P2,P3,P15	ناکارآمدی نظام سیاسی و مختل شدن وضعیت جامعه	مطالبه اقتدارگرایی و بازخوانی تاریخی آن
P1,P7,P14	عدم توانایی ساختار سیاسی در غلبه بر رانت و سایر مشکلات	باورپذیری جامعه نسبت به انگاره انسداد و تغییر
P1,P2,P3,P4,P8,P9,P11	وضعیت نابسامان اقتصادی	ناامیدی نسبت به بهبود وضعیت در آینده
P8,P10,P11	افزایش میزان افشای اختلاس‌ها و رانت‌ها	بی‌اعتمادی نهادی به ساختار حکومت

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

پژوهش حاضر با هدف معناکاوی فساد اداری از دیدگاه نخبگان اجرایی که با پدیده فساد سروکار دارند، صورت‌بندی شد و برای نیل به این هدف بر اساس نمونه‌گیری نظری با تعداد ۱۵ نفر از مدیران کل بازرسی دستگاه‌های اجرایی کشور مصاحبه عمیق صورت گرفت. فساد اداری هرچند که از قدیم وجود داشته، اما با گسترش اینترنت و توسعه شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی، ابعاد وسیع‌تری به خود گرفته است؛ بنابراین می‌توان گفت که یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین معضلات و آسیب‌های اجتماعی - سیاسی که به‌راحتی قادر است تا بر کلیه بخش‌های یک نظام تأثیر بگذارد و ریشه آن را مورد حمله خویش قرار دهد، رسوخ فساد به دامنه اداری آن جامعه است. به عبارتی، می‌توان گفت حوزه‌هایی که در منجلاب فساد اداری گرفتار شده‌اند و روزبه‌روز بیشتر در معرض غرق شدن هستند، نه‌تنها همان حوزه‌های خاص، بلکه کل جامعه را نیز در معرض تهدید و نابودی قرار خواهند داد. به همین دلیل و با توجه به تغییر و تحولات سال‌های اخیر ایران و همچنین ارائه گزارش‌های مکرر در مورد فساد برخی مسئولین، پژوهش حاضر به‌دنبال تبیین و واکاوی این موضوع بود که اولاً بررسی نماید چه عواملی سبب شکل‌گیری فساد شده‌اند و ثانیاً چه راهکارهایی قادرند از این معضل اجتماعی پیشگیری نمایند و یا حداقل از سرعت

رشد آن کم کنند. نتایج حاکی از گسترش ذهنیت فساد و بی‌ثباتی سیاسی در جامعه بود که تحت عنوان مقوله هسته شناسایی گردید. همچنین نتایج نشان داد بر ساخت فساد اداری معلول شرایطی همچون تعدد افشاگری‌ها، عدم گردش نخبگان، عدم حاکمیت قانون و نقش ماهواره و شبکه‌های اجتماعی بوده که در کنار شرایط زمینه‌ای همچون جنسیت و پایگاه اجتماعی - اقتصادی توانسته در تقویت ذهنیت فساد و بی‌ثباتی سیاسی مؤثر باشد.

این یافته‌ها با نتایج مطالعات یاراحمدی و همکاران (۱۳۹۹)، فرناندز و جانکوا (۲۰۲۳)، باسدوانت و فازکاس (۲۰۲۳)، کازنبایف و پلیزو (۲۰۲۳)، بندتو (۲۰۲۱) و پرلیکوسکی (۲۰۲۱) هم‌سو بود. به‌عنوان مثال، فرناندز و جانکوا (۲۰۲۳) در مطالعه خویش به این نتیجه رسیده بودند که تکنیک افشاگری فساد از سوی خود مسئولین یکی از مؤلفه‌های اصلی در گسترش ذهنیت‌ها به سمت فساد اداری قلمداد می‌گردد؛ آن‌ها معتقدند که برخی مسئولین از چنین حربه‌ای استفاده می‌کنند تا بلکه به اهداف خود برسند، در صورتی‌که این موضوع در سطح ساختاری، موجبات بی‌اعتمادی مردم به آن نظام را فراهم می‌کند.

باسدوانت و فازکاس (۲۰۲۳) در تحقیق خود به این موضوع توجه داشته‌اند که یکی از عواملی که می‌تواند مستعد شکل‌گیری و گسترش ذهنیت فساد در هر جامعه‌ای باشد، عدم شایسته‌سالاری و شکل‌گیری دور باطل مسئولیت‌پذیری از سوی برخی افراد خاص می‌باشد.

همچنین کازنبایف و پلیزو (۲۰۲۳) در تحقیق خویش به نقش وسیع و گسترده اینترنت در شکل‌گیری تحولات جهانی اشاره کرده بودند؛ زیرا از منظر آن‌ها، در عصر حاضر همه‌چیز در اختیار اینترنت، ماهواره، شبکه‌های اجتماعی و در یک کلام، فضای مجازی قرار گرفته و در واقع این‌ها هستند که به زندگی مردم شکل و جهت می‌دهند که این جهت البته می‌تواند مثبت باشد و یا منفی، منطبق با واقعیت باشد یا دور از واقعیت. با توجه به موضوع پژوهش پیش‌رو و همچنین مصاحبه‌های صورت‌گرفته، می‌توان ادعان نمود که چنین نقشی در شکل‌گیری این نوع ذهنیت نسبت به مسئله فساد در جامعه ایران بسیار پررنگ بوده است. پابندی به قانون و نقش آن در پیشگیری از وقوع هرگونه فساد نیز مؤلفه‌ای می‌باشد که بندتو (۲۰۲۱) در تحقیق خویش به آن اشاره داشته است. چنانچه به این مؤلفه‌ها در پژوهش حاضر از سوی برخی افراد نظیر P3, P5, P10, P12, P15 در مصاحبه‌هایشان توجه شده بود.

همچنین بر اساس نتایج این پژوهش، پیامدهای ذهنیت فساد اداری عبارت بودند از: برانگیختن خشم عمومی نسبت به بی‌عدالتی و گسترش رانت، عدم همراهی جامعه با حاکمیت، تبدیل حامیان جمهوری اسلامی به سوژه معترض، سرخوردگی دستگاه انتظامی به سبب فساد برخی مسئولین، گسترش بدفرمانی مدنی در فضاهای اداری، مطالبه اقتدارگرایی و بازخوانی تاریخی آن، باورپذیری جامعه نسبت به انگاره انسداد و تغییر، ناامیدی نسبت به بهبود وضعیت در آینده و بی‌اعتمادی نهادی به ساختار حکومت.

در این زمینه نیز نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های دمیجان (۲۰۲۳)، دانون و جولین - استفنز (۲۰۲۳) و پرینگ (۲۰۱۷) هم‌سو می‌باشد. مثلاً از منظر دانون و جولین - استفنز (۲۰۲۳)، روایت ناکارآمدی از یک‌سو و گسترش ذهنیت ساختار فسادزا در میان افکار عمومی از سوی دیگر، اقناع و جهت‌دهی به افکار عمومی را بسیار ضعیف خواهد نمود. بر روی این موضوع در قالب مؤلفه عدم همراهی جامعه با حاکمیت در متن مصاحبه‌ها (مثلاً مصاحبه با P1,P2,P4,P7,P9,P13) تأکید شده بود. همچنین وقوع هر پدیده و معضل اجتماعی نیازمند حل آن و یا فروکاستن از قدرت آن می‌باشد که این امر مستلزم اتخاذ راه‌حل و راهکارهای مختلف می‌باشد (کوربین و اشتراوس، ۱۳۹۵، ص. ۲۳۹). چنانچه راهکارهایی که مصاحبه‌شوندگان طی گفت‌وگوی خود پیشنهاد داده‌اند، در جدول زیر آمده است.

جدول شماره (۷): راهکارهای پیشگیری از وقوع فساد اداری و بی‌ثباتی سیاسی

مقولات عمده (کدگذاری محوری)	برخی از مفاهیم (کدگذاری باز)	برخی منابع
ارتقای اعتماد سیاسی	مبارزه علنی دستگاه اجرایی و قضایی با فساد و رانت‌خواری یا هدف استقرار عدالت اجتماعی	P1,P2,P5,P8,P9,P10,P13,P14,P15
	انتخاب افراد باتجربه و پاک‌دست در انجام مسئولیت‌ها	P3,P4,P6,P7,P10
	سالم‌سازی دستگاه بوروکراسی کشور	P5,P6,P9,P11,P12
	اعمال و اجرای قوانین خاص برای مسئولین و مقامات	P1,P5,P9,P12
	پرهیز از زندگانی اشرافی و مصرفی مسئولین	P3,P4,P6,P8,P11,P12,P13,P15
	تفکیک عرصه سیاسی از فعالیت‌های اقتصادی	P2,P3,P9

P8,P14	خودسازی و نظارت عمومی مردم؛ تقابل با فساد و ناکارآمدی‌ها از سوی جامعه	ارتقای رضایتمندی سیاسی	
P3,P7,P11,P12	شفافیت تقابل با مسئله فساد از سوی حاکمیت		
P3,P11	نظارت فرهنگ‌مدار و مبتنی بر خودکنترلی و اجرای نظرسنجی از مراجعین		
P4,P6,P9,P11	گسترش دولت الکترونیک و کاهش فساد		
P1,P3,P4,P9,P10	افزایش روحیه پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری نظام سیاسی		
P1,P2,P6,P8,P9,P10,P12,P14,P15	اجرای فرمان هشت ماده‌ای مقام معظم رهبری ^{منظومه‌الهی} در مبارزه با مفاسد اقتصادی به‌عنوان راه‌علاج فساد		
P4,P12	عدم تمرکز فعالیت‌ها و پرهیز از تفویض اختیارات افسارگسیخته و فاقد نظارت		
P1,P2,P9,P12,P15	وجود قوانین جامع و روشن و قابل دسترسی مربوط به فساد		
P2,P8,P14	حمایت از مخبرین و شهود		

♦ مبارزه علنی دستگاه اجرایی و قضایی با فساد و رانت‌خواری با هدف استقرار عدالت اجتماعی

P1 در صحبت‌های خویش ذکر نموده است «با برخورد شجاعانه و انقلابی با تخلف توسط دولت که قطعاً پشتوانه مردمی را نیز به همراه خواهد داشت و به نظر من تنها با طرد این‌گونه امتیازطلبان و زیاده‌خواهان و رانت‌خواران است که می‌شود زمینه ایجاد امنیت روانی و امیدواری را برای مردم به ارمغان آورد.»

♦ انتخاب افراد باتجربه و پاک دست در انجام مسئولیت‌ها

P3 در بخشی از صحبت‌های خویش بر این عقیده بوده «در حکومت علوی و سیره نظری و مبنایی حضرت امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) اصلاح امور، پاک‌سازی نظام، تنبیه متخلفان، امیدواری و اعتماد مردم به حکومت مهم بوده و بر این اساس، تأکید ایشان به امر نظارت، مربوط به گزینش افراد بوده و در این باره فرموده‌اند: از میان کارکنان، افرادی که باتجربه‌تر، پاک‌تر و پیشگام‌تر در اسلام‌اند را برای انجام مسئولیت‌ها انتخاب کنید.»

❖ سالم‌سازی دستگاه بروکراسی کشور

P5 در این زمینه اشاره کرده است «عواملی چند سبب می‌شود تا نظام اداری به‌طور صحیح به کارکردهای خود بپردازد و در نتیجه اعتماد عمومی به نظام اداری محقق گردد. این عوامل عبارت‌اند از پاسخگویی، مشارکت، شفافیت و دولت الکترونیک.»

❖ اعمال و اجرای قوانین خاص برای مسئولین و مقامات

P9 معتقد بوده «یکی از مهم‌ترین مواردی که ذهنیت جامعه را نسبت به فساد در ساختار سیاسی مشوش کرده، پدیده ژن خوب، آقازاده و سهمیه‌های مختلف است. جامعه احساس می‌کند که مسئولین اجرای گفتمان انقلابی و برخی قوانین را تنها منوط به افراد جامعه کرده و خود را مبرا از پایبندی به اصول آن دانسته‌اند.»

❖ پرهیز از زندگانی اشرافی و مصرفی مسئولان

شعار ساده‌زیستی و عدم تحقق آن در واقعیت از سوی مسئولین، موضوعی تلقی می‌گردد که حس بی‌اعتمادی را روزبه‌روز بیشتر در میان مردم نسبت به مسئولین شعله‌ورتر می‌کند. P13 در این زمینه به وضعیت ثروت و رفاه مسئولین پرداخته و اشاره کرده است: «مسابقه رفاه میان مسئولان، بی‌اعتنایی به گسترش شکاف طبقاتی در ذهن و عمل برنامه‌ریزان، ثروت‌های سر برآورده در دستانی که تا چندی پیش تهی بودند، هزینه‌کردن اموال عمومی در اقدام‌های بدون اولویت و به طریق اولی در کارهای صرفاً تشریفاتی و امثال آن نقطه‌های استفهام برانگیزی است که هر انسان معتقد به عدل اسلامی ذهن و دل خود را به آن متوجه می‌یابد و از کسانی که مظنون به چنین تخلفاتی شناخته می‌شوند، پاسخ می‌طلبد.»

❖ تفکیک عرصه سیاسی از فعالیت‌های اقتصادی

در این زمینه P2 اعتقاد دارد: «درهم‌تنیدگی قدرت و ثروت، امکان فسادپذیری را بالا برده است. ذات بشر ماهیتاً خواهان هر دو امر قدرت و ثروت است و در میل و اشتیاق افراد به این دو حدوحصری وجود ندارد. این دو آن‌چنان به یکدیگر پیوسته‌اند که ثروتمند خواهان قدرت است و فرد صاحب قدرت در پی ثروت است. داشتن یکی به معنای دستیابی سهل‌تر به دیگری است. اتفاقاً همین درهم‌تنیدگی موجب فساد و ایجاد شبکه‌های رانت جهت بهره‌مندی بیشتر می‌شود.»

❖ خودسازی و نظارت عمومی مردم: تقابل با فساد و ناکارآمدی‌ها از سوی جامعه اینکه افراد باید دارای چه ویژگی‌هایی باشند که بتوانند زمینه رشد و پاکی یک جامعه را فراهم آوردند، بسیار مهم بوده و در واقع قبل از ساختار، این خود افراد می‌باشند که می‌توانند زمینه فساد و یا عدم فساد در یک مجموعه را فراهم نمایند. P8 در این زمینه بیان کرده است «بهترین سرمایه‌گذاری برای هر دولت و ملتی برای داشتن جامعه‌ای سالم و محیطی پاک، سرمایه‌گذاری روی مسائل فرهنگی، معنوی، اخلاقی، تربیتی و احیای وجدان بیدار و زنده انسان‌ها، تقویت وجدان کاری و انضباط اجتماعی، نظم‌پذیری، مسئولیت‌شناسی و مسئولیت‌پذیری، تقوا و پاکی، کرامت و شرافت، مبارزه با رذایل اخلاقی مثل امتیازطلبی و پارتی‌بازی و فرصت‌طلبی و زراندوزی و تمایلات شهوانی و مال‌پرستی و جاه‌پرستی است.»

❖ شفافیت تقابل با مسئله فساد از سوی حاکمیت P7 در این زمینه گفته است «شفافیت محیط اداری و سازمانی، ارائه گزارش کار به مردم و در بین مردم بودن موجب ارتقای شفافیت و سلامت اداری خواهد شد.»

❖ نظارت فرهنگ‌مدار و مبتنی بر خودکنترلی و اجرای نظرسنجی از مراجعین در این زمینه P11 بر این عقیده بود که «امروزه کشورهای دنیا بهترین شیوه نظارتی را فعال کردن وجدان جمعی و خودکنترلی در کارکنان خود به‌منظور کاهش فساد اداری می‌دانند و هزینه‌های گزافی را جهت نشر، نهادینه‌سازی و درونی‌سازی نظارت مبتنی بر خودکنترلی می‌پردازند؛ درحالی‌که نظارت مبتنی بر خودکنترلی در فرهنگ اسلامی و در قرآن و سیره ائمه اطهار (علیهم‌السلام) ریشه داشته و بدون هزینه می‌توان از این سیستم نظارتی بهره برد.»

❖ گسترش دولت الکترونیک و کاهش فساد P6 در این باره اشاره کرده است: «پذیرش تکنولوژی‌های جدید در زمینه خدمت‌رسانی و استقرار دولت الکترونیک و یا دولت یکپارچه، یکی از مهم‌ترین ابزارهای مدیریتی است که از سردرگمی و طول کشیدن فرایند خدمت‌رسانی به شهروندان و همچنین تخلف مسئولین جلوگیری می‌کند.»

❖ افزایش روحیه پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری نظام سیاسی پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری در شرایط بحرانی که حکومت مجبور به اتخاذ تصمیمات دور از انتظار جامعه و هزینه‌بر است، اهمیت بیشتری می‌یابد و از این رو، دولت قوی که از توان اقناعی بالایی در جامعه برخوردار است، همواره در برابر جامعه باید خود را مسئول و پاسخگو بداند. P10 در این زمینه گفته است «متأسفانه در شرایطی که جامعه ایران مدام ناامنی اقتصادی را تجربه می‌کند و هر روز بر دغدغه‌های معیشتی‌اش افزوده می‌شود، اما مردم، دولت را هم‌راستا با تحریم‌ها مسئول تنگناهای اقتصادی و فساد گسترده می‌دانند و نه تنها پاسخی از جانب حکومت احساس نمی‌کنند، بلکه حاکمیت را بی‌اعتنا نسبت به مسائل جامعه دانسته و خود را منفک از نظام سیاسی می‌بینند.»

❖ اجرای فرمان ۸ ماده‌ای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مبارزه با مفاسد اقتصادی P15 بر این باور بوده «بیش از ۲۰ سال است که از صدور فرمان هشت ماده‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی به سران سه قوه می‌گذرد؛ منشور بسیار مهمی که در پس پیگیری‌های اولیه دستگاه اجرایی و قضایی کشور صادر شد، اما به دلایل گوناگون به این فرصت گران‌بها کمتر توجه گردیده و اقدامی فراخور آن انجام نپذیرفته است.»

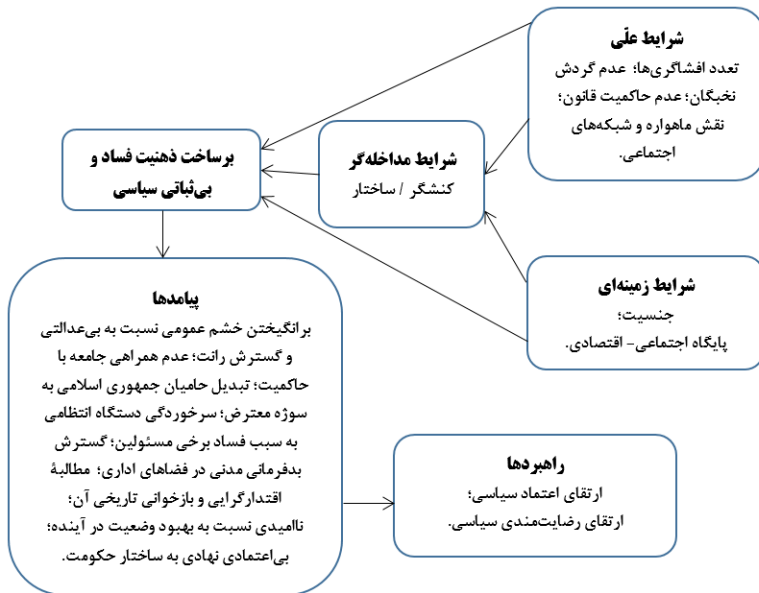
❖ عدم تمرکز فعالیت‌ها و پرهیز از تفویض اختیارات افسارگسیخته و فاقد نظارت P4 در این زمینه گفته «مبهم بودن حدود تمرکز و عدم تمرکز در شیوه اداری امور مملکتی نیز از عواملی است که بهره‌وری سازمان‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ هرچند گرایش غالب در اغلب دستگاه‌ها بر تمرکزگرایی و عدم اعتقاد به برنامه‌ریزی‌های پیرامون به مرکز است.»

❖ وجود قوانین جامع و روشن و قابل دسترس مربوط به فساد P12 در این زمینه بر این باور بوده است «در حال حاضر اغلب حوزه‌های اداری کشور گرفتار مشکلاتی همچون تعارض قوانین و مقررات و ضوابط اداری مورد عمل خود، روشن نبودن قوانین موجود، خلأ در قوانین و نبود تعاریف و تفاسیر مشخص از قوانین است و همین مسئله زمینه را برای فساد اداری و دور زدن قوانین فراهم می‌کند. تبعیض در اجرای قوانین مجازات را نیز باید بر این موارد افزود. از این رو باید دگرگونی بنیادینی در قوانین صورت گیرد و ابهام‌ها، تعارض‌ها و خلأها از میان برود.»

❖ حمایت از مخبرین و شهود

امروزه در نظام‌های مدیریتی کارآمد، حمایت از افرادی که مسئله فساد از سوی دیگران را گزارش می‌دهند، به‌عنوان یکی از راه‌های مؤثر در کشف فساد قلمداد می‌شود. بر این اساس، P15 اعتقاد داشته «جرم فساد از جمله جرائمی است که به لحاظ خاصیت پنهان‌کاری آن، معمولاً به‌سختی کشف می‌شود؛ چراکه از نظر قانونی هر دو طرف معامله فساد، مجرم محسوب می‌شوند. باین‌حال اعلام گزارش از سوی سایرین معمولاً با خطراتی همراه است.»

شکل شماره (۱): مدل مفهومی پژوهش

با توجه به شرایط علی و پیامدهای ذهنیت فساد، نتایج نشان داد که با ارائه دو دسته راهکار در قالب ارتقای اعتماد سیاسی (با درنظرگرفتن مؤلفه‌هایی نظیر مبارزه علنی دستگاه اجرایی و قضایی با فساد و رانت‌خواری با هدف استقرار عدالت اجتماعی، انتخاب افراد باتجربه و پاک‌دست در انجام مسئولیت‌ها، سالم‌سازی دستگاه بوروکراسی کشور، اعمال و اجرای قوانین خاص برای مسئولین و مقامات، پرهیز از زندگانی اشرافی و مصرفی مسئولین، تفکیک عرصه سیاسی از فعالیت‌های اقتصادی) و ارتقای رضایتمندی سیاسی (با درنظرگرفتن مؤلفه‌هایی نظیر خودسازی و نظارت عمومی مردم؛ تقابل با فساد و ناکارآمدی‌ها از سوی جامعه، شفافیت تقابل با مسئله

فساد از سوی حاکمیت، نظارت فرهنگ‌مدار و مبتنی بر خودکنترلی و اجرای نظرسنجی از مراجعین، گسترش دولت الکترونیک و کاهش فساد، افزایش روحیه پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری نظام سیاسی، اجرای فرمان هشت ماده‌ای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مبارزه با مفاسد اقتصادی به‌عنوان راه‌علاج فساد، عدم تمرکز فعالیت‌ها و پرهیز از تفویض اختیارات افسارگسیخته و فاقد نظارت، وجود قوانین جامع و روشن و قابل دسترسی مربوط به فساد، حمایت از مخبرین و شهود) می‌تواند در پیشگیری و یا جلوگیری از برساخت ذهنیت فساد و بی‌ثباتی سیاسی در جامعه دست به اقدام زد. نتایج در این زمینه نیز با پژوهش‌های سلطانی و همکاران (۱۴۰۱)، یاراحمدی و همکاران (۱۳۹۹)، دمیجان (۲۰۲۳)، کازنبایف و پلینزو (۲۰۲۳)، داری (۲۰۲۱)، بندتو (۲۰۲۱)، چوبرلین (۲۰۲۰)، بولاک و جنسینز (۲۰۲۰) و دومینیک (۲۰۱۸) هم‌سو بود. به‌عنوان نمونه، دمیجان (۲۰۲۳) در تحقیق خود آورده است یکی از راه‌هایی که به‌واسطه آن می‌توان دید مردم را نسبت به برقراری عدالت اجتماعی روشن نمود، مبارزه عینی و علنی با گونه‌های مختلف ارتکاب هرگونه جرم است. از منظر چوبرلین (۲۰۲۰)، در یک ساختار اداری، این کنشگران هستند که می‌توانند ساختار را در مسیری درست (سالم) و یا نادرست (فاسد) هدایت نمایند. بولاک و جنسینز (۲۰۲۰) نیز در تحقیق خویش بر این باور بوده‌اند که یکی از مهم‌ترین مفاهیم در حقوق اداری که بر اساس آن نظام باید از ویژگی‌ها و اصولی بنیادین برخوردار باشد، سلامت دستگاه بوروکراسی است که از طریق نیروی انسانی سالم فراهم می‌گردد. دومینیک (۲۰۱۸) نیز در تحقیق خود بر رعایت قانون به‌صورت دقیق و همه‌جانبه تأکید داشته و آن را مقدمه ایجاد یک جامعه سالم در نظر گرفته است. از نظر وی، قوانین در هر جامعه‌ای بایستی جامع و دقیق باشد و همه افراد آن جامعه را شامل گردد و هیچ فرد و یا گروهی از آن مستثنا نباشد؛ چنانچه اگر قانون شامل حال برخی افراد نگردد، خودبه‌خود زمینه‌های فساد فراهم می‌گردد. وی همچنین در این تحقیق بر مؤلفه‌هایی نظیر شفافیت و داشتن یک نظام نظارتی کارآمد و فرهنگ‌مدار تأکید کرده است. دمیجان (۲۰۲۳)، کازنبایف و پلینزو (۲۰۲۳) و داری (۲۰۲۱) نیز در تحقیقات خویش به ترتیب بر افزایش توان پاسخگویی مسئولین به‌عنوان یکی از شاخص‌های شکل‌گیری نوع افکار عمومی، عدم تمرکزگرایی فعالیت‌ها و قدرت و همچنین اتخاذ شیوه‌های نوین در راستای پاسخ به درخواست‌ها تأکید نموده‌اند که توجه به این سه مؤلفه در متن مصاحبه‌های افرادی چون P4, P6, P7, P9, P10, P11, P12 آمده است.

مثلاً P6 در مصاحبه خویش بر ضرورت پذیرش و به‌کارگیری تکنولوژی‌های جدید در زمینه خدمت‌رسانی و استقرار دولت الکترونیک و یا دولت یکپارچه با هدف کاهش سردرگمی و طول‌کشیدن فرایند خدمت‌رسانی شهروندان از یک‌طرف و کاستن از تخلف مسئولین از طرف دیگر تأکید نموده بود که کاملاً با دستاوردهای تحقیق داری (۲۰۲۱) مطابقت دارد که این موضوع دال بر این است که در پژوهش پیش‌رو هم از دستاوردهای نظری و تجربی تحقیقات پیشین و هم از مصاحبه با مدیران کل بازرسی دستگاه‌های اجرایی کشور، نتایج قابل تأملی استخراج شده است. در بخش تبیین نظری نیز به مهم‌ترین الگوهای اشاره شد که به نظر می‌رسید بهتر قادرند تا موضوع فساد به‌مثابه یک جرم و آسیب اجتماعی را مورد انکشاف و مذاقه قرار دهند؛ چنانچه نتایج تحقیق تا حدودی دال بر تأیید این ادعا بود. زیرا از نظریه‌هایی مثل اقتصادی و سیاسی (Qin & Spagnolo, 2023) در راستای تبیین و چرایی مسئله مزبور بهره برده شد که از این حیث نوعی هماهنگی دیده شد؛ از حیث شرایط زمینه‌ای، گونه‌ای هماهنگی با نظریه پایگاه اجتماعی-اقتصادی و همچنین نظریه عمومی جرم (Ngo & Paternoster, 2011) و درنهایت از حیث شرایط مداخله‌گر نیز نوعی انطباق با الگوهای محرومیت نسبی (Cao, 2022) و فرصت‌های مشروع افتراقی (Wickert, 2022) دیده شد که چنین هماهنگی و تطبیقی نمایانگر این موضوع می‌باشد که در این تحقیق به‌خوبی از کاربرست نظریه‌های مذکور در راستای پیشبرد اهداف مدنظر بهره برده شده است. زیرا همان‌طور که قبلاً نیز اشاره گردید، در نظریه انتخاب عقلانی، محاسبه سود و زیان؛ در نظریه فرصت‌های مشروع افتراقی، فشار واردشده به فرد از سوی جامعه؛ در نظریه محرومیت نسبی، ایجاد فشار و محرومیت؛ در نظریه پایگاه اجتماعی-اقتصادی، طبقه و پایگاه فرد؛ در نظریه عمومی جرم، مفهوم خودکنترلی و درنهایت در نظریه‌های سیاسی و اقتصادی نیز به ترتیب، ضعف نهادهای سیاسی و ساختار اقتصادی توسعه‌نیافته مطمح نظر می‌باشد و بر اساس این مؤلفه‌هاست که افراد ممکن است دست به ارتکاب جرم (در اینجا فساد اداری) بزنند و یا از آن اجتناب ورزند.

References

- Atashak, M; Gahrani, M; Abolghasemi, M & Farastkhah. (2018). The concept of administrative corruption in the public education system. Quarterly Journal of Ethics in Science and Technology, 6(3), 30-43. (In Persian)
- Basdevant, O & Fazekas, M. (2023). The Corruption Cost Tracker an Online Tool to Assess Corruption Risks in Public Procurement. file:///C:/Users/4520064325/Downloads/TNMEA2023001%20(1).pdf.
- Basdevant, O & Fazekas, M. (2023). The Corruption Cost Tracker an Online Tool to Assess Corruption Risks in Public Procurement. file:///C:/Users/4520064325/Downloads/TNMEA2023001%20(1).pdf.
- Bernal-Verdugo, L. E. Furceri, D. & Guillaume, D. (2013). The Dynamic Effect of Social and Political Instability on Output: The Role of Reforms. Research Department, Authorized for distribution by Prakash Loungani.
- Bernal-Verdugo, L. E. Furceri, D. & Guillaume, D. (2013). The Dynamic Effect of Social and Political Instability on Output: The Role of Reforms. Research Department, Authorized for distribution by Prakash Loungani.
- Bernard, Th. (2023). A General Theory of Crime: work by Hirschi and Gottfredson. Fact-checked by the editors of encyclopaedia Britannica.
- Bernard, Th. (2023). A General Theory of Crime: work by Hirschi and Gottfredson. Fact-checked by the editors of encyclopaedia Britannica.
- Cao, Y. (2022). Research on the Motivation Behind Rural Protest Against Land Confiscation From the Perspective of Vertical Relative Deprivation Theory. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 664.
- Cao, Y. (2022). Research on the Motivation Behind Rural Protest Against Land Confiscation From the Perspective of Vertical Relative Deprivation Theory. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 664.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (1987). Understanding crime displacement: An application of rational choice theory. Criminology, 25: 933-947.
- Danon, E & Julien-Steffens, S. (2023). Fight against corruption, <https://www.ilaparis2023.org/wp-content/uploads/2022/09/ADI-ILA-corruption-VHD-EN.pdf>.
- Danon, E & Julien-Steffens, S. (2023). Fight against corruption, <https://www.ilaparis2023.org/wp-content/uploads/2022/09/ADI-ILA-corruption-VHD-EN.pdf>.
- Fernandes, M & Jančová, L. (2023). Stepping up the EU's efforts to tackle corruption. Cost of Non-Europe Report, DOI: 10.2861/796351.
- Fernandes, M & Jančová, L. (2023). Stepping up the EU's efforts to tackle corruption. Cost of Non-Europe Report, DOI: 10.2861/796351.

- Ganti, A. (2023). Rational Choice Theory: What It Is in Economics, With Examples. <https://www.investopedia.com/terms/r/rational-choice-theory.asp>.
- Ganti, A. (2023). Rational Choice Theory: What It Is in Economics, With Examples. <https://www.investopedia.com/terms/r/rational-choice-theory.asp>.
- Higgins, G.E. (2007). Digital piracy, self-control theory, and rational choice: An examination of the role of value, international journal of cyber criminology, vol 1 issue 1 january, 4:38-54.
- Hirchi, T. (2004). Self-control and crime. In R.F. Baumeister & K.D. Vohs (Eds.). Handbook of self-regulation: Research, theory and applications (pp.537-552). New York: Guilford press.
- International Transparency Center. (2023). The Power To End Corruption. <https://us.transparency.org/>.
- International Transparency Center. (2023). The Power To End Corruption. <https://us.transparency.org/>.
- Jale Baghadrani, M; Yaqoubipour, A & Fathizadeh, A. (2022). Designing a participatory governance model in order to reduce administrative corruption with a mixed approach (case study: Ahvaz city governorate). Scientific Quarterly of Strategy, 30(4), 863-829. (In Persian)
- Kuzenbayev, N & Pelizzo, R. (2023). Political Stability, Confidence in the Future, and Values. Soc. Sci. 2023, 12(2), 82; <https://doi.org/10.3390/socsci12020082>.
- Kuzenbayev, N & Pelizzo, R. (2023). Political Stability, Confidence in the Future, and Values. Soc. Sci. 2023, 12(2), 82; <https://doi.org/10.3390/socsci12020082>.
- Merton, R.K. (2005). Merton's strain theory, available at: http://home.comcast.net/~ddemelo/crime/mert_strain.html.
- Mohammadi, Hamed Mohammadi, Hamed and Hamidi, Naser (2023). Analyzing the theme of dealing with corruption in the light of the upper documents of Iran's administrative system, Strategic Scientific Quarterly, 32(1), 3-25. (In Persian)
- Ngo, F.T & Paternoster, R. (2011). Cybercrime victimization: An examination of individual and situational level factors, international journal of cyber criminology, vol5(1):773-793.
- Ngo, F.T & Paternoster, R. (2011). Cybercrime victimization: An examination of individual and situational level factors, international journal of cyber criminology, vol5(1):773-793.
- Niazpour, Amir Hossein (2015). Prevention of administrative-financial corruption in the light of the regulation of systematic and sustainable prevention and dealing with economic corruption in the executive branch 2013, Strategic Scientific Quarterly, 24(3), 61-78. (In Persian)
- Nikpour, A; Selajaqa, S; Arabpour, A; Manzari Tavakoli, A & Pourkiani, M. (2016). Investigating the effect of organizational supervision with an Islamic approach on administrative corruption in Iran's government organizations. Strategic Scientific Quarterly, 25(2), 116-93. (In Persian)

- Piquero, A.R. Macdonald, J. Dobrin, A. Diagle, L.E. & Cullen, F.T. (2005). Self-control, violent offending and homicide victimization: Assessing the general theory of crime. *Journal of quantitative criminology*, 21:55-71.
- Qin, B & Spagnolo, G. (2023). Corruption and Asymmetric Sanctions: Theory and Evidence from China, By Maria Perrotta Berlin, Martin Dufwenberg, <https://eller.arizona.edu/sites/default/files/2023-09/Econ-WP-23-03>.
- Qin, B & Spagnolo, G. (2023). Corruption and Asymmetric Sanctions: Theory and Evidence from China, By Maria Perrotta Berlin, Martin Dufwenberg, <https://eller.arizona.edu/sites/default/files/2023-09/Econ-WP-23-03>.
- Rabl, J. & Kuhlmann, P. (2008). Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries . *Journal of Public Economics*, Vol. 75, PP. 4971.
- Rabl, J. & Kuhlmann, P. (2008). Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries . *Journal of Public Economics*, Vol. 75, PP. 4971.
- Ritzer, G. (2022). Sociological theories in the contemporary era. Translated by Mohsen Talasi, Tehran: Scientific Publication, 26th edition. (In Persian)
- Sediq Sarostani, R. (2022). Social pathology (sociology of social deviations). Tehran: Somit Publishing House, 11th edition. (In Persian)
- Strauss, A & Corbin, J. (2015). Fundamentals of qualitative research: techniques and stages of field theory generation. Translated by Ebrahim Afshar, Tehran: Nei Publishing House, fifth edition. (In Persian)
- Tavangar Ranjbar, Mohammad; Alwani, Seyed Mahdi and Mehrmanesh, Hassan (2022). Understanding the phenomenon of whistle-blowing with a hybrid approach. *Strategic Studies Quarterly*, 25(3), 155-187. (In Persian)
- Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index 2022. https://images.transparencycdn.org/images/Report_CPI2022_English.pdf.
- Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index 2022. https://images.transparencycdn.org/images/Report_CPI2022_English.pdf.
- Wada, F. & et.al. (2012). Cyber-criminal behavior using criminological theories, *Journal of internet banking and commerce*, 17(1), 1-12.
- Wickert, Ch. (2022). Theory of differential opportunities (Cloward & Ohlin), <https://soztheo.de/theories-of-crime/learning-subculture/theory-of-differential-opportunities-cloward-ohlin/?lang=en>.
- Wickert, Ch. (2022). Theory of differential opportunities (Cloward & Ohlin), <https://soztheo.de/theories-of-crime/learning-subculture/theory-of-differential-opportunities-cloward-ohlin/?lang=en>.
- Yarahamdi, H; Pourezat, A; Kiakjuri, D & Taghipuriani Gilani, Y. (2019). A review of the drivers and sons of corruption in organizations using the metacomposite method. *Strategic Studies Quarterly*, 23(2), 33-56. (In Persian)

- Zarandi, S; Hamidi Hessari, Y & Mandari, J. (2016). Factors affecting administrative corruption in government organizations of the Islamic Republic of Iran. *Journal of Parliament and Strategy*, 24(91), 202-165. (In Persian)